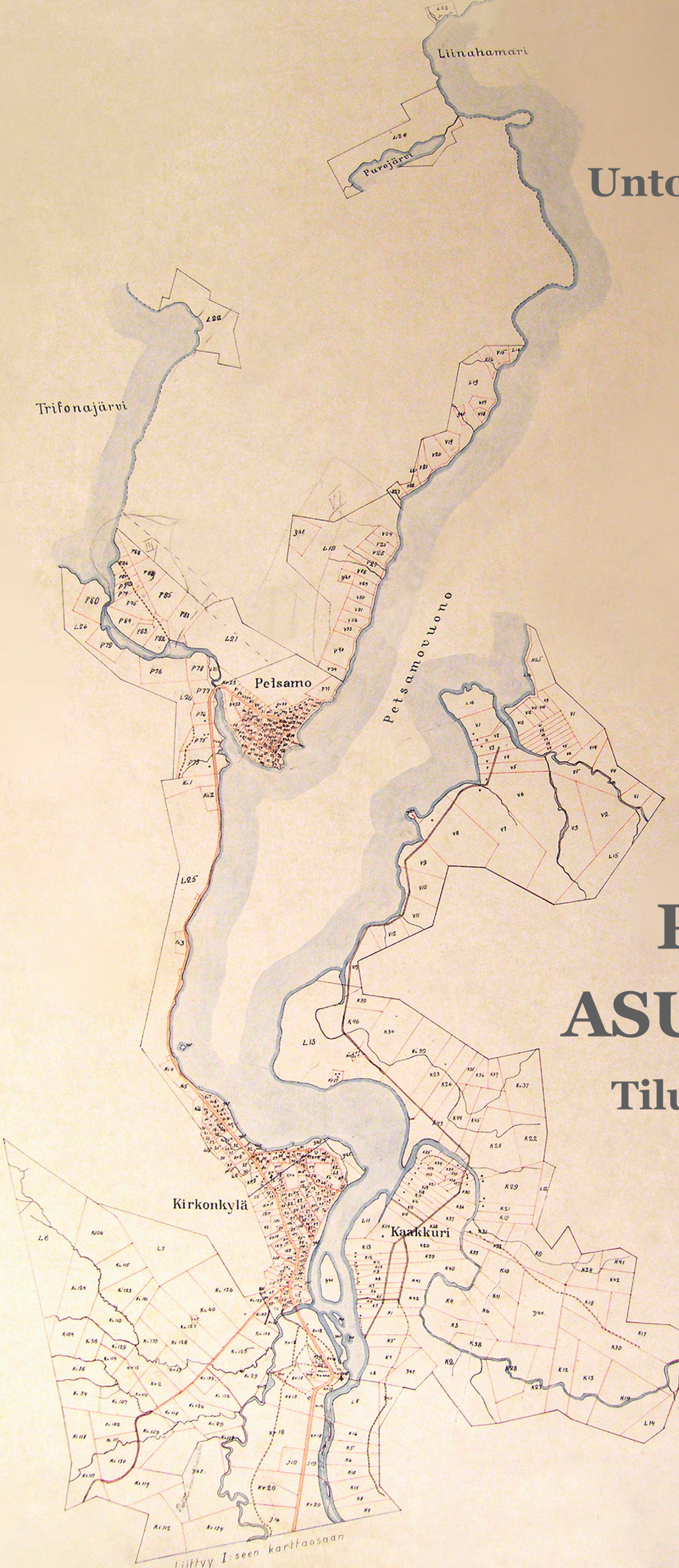

Unto ja Terttu Kusmin

PETSAMON ASUTUSTILAT

Tiluskarttoja ja kuvia
synnyinseudulta

PETSAMON
ASUTUSTILAT

Unto ja Terttu Kusmin

*PETSAMON
ASUTUSTILAT*

Tiluskarttoja ja kuvia synnyinseudulta

Taitto: Terttu Kusmin

Kansi: Terttu Kusmin

Kuvat

Kannen kuva: Kartta Petsamovuononseudun asutusalueesta (KA)

Kartat: KA - Kansallisarkisto, kartat kuvannut Unto Kusmin, muokkaus Unto ja Terttu Kusmin

Petsamon yleiskartta 1933, maanmittaushallitus

Valokuvat: Kirjan kuvien yhteydessä mainittu omistajien nimet

© 2021 Kusmin, Unto / Kusmin, Terttu

Kustantaja: BoD – Books on Demand, Helsinki, Suomi

Valmistaja: BoD – Books on Demand, Norderstedt, Saksa

ISBN: 978-952-804-494-9

Sisällysluettelo

Lukijalle ja katselijalle	7
Petsamokuume ajoi kylätutkimukseen	8
PETSAMO.....	10
Petsamon asutushistoriasta	10
Suomen Petsamo	11
Petsamon maanomistusolojen järjestäminen	11
Petsamon asutuslaki	12
Petsamon asutuksen täytäntöönpano.....	16
Petsamon kylät	16
Petsamon kartta.....	17
VAITOLAHTI	18
KERVANTO	22
PUMMANKI.....	28
Heinäsaaret	31
MAATTIVUONO.....	32
Talvisodan kohtaloita.....	34
VUONOKYLÄN KYLÄKUNTA.....	37
PEURAVUONO.....	37
LIINAHAMARI	38
POROVAARA	40
KAARKURI	44
PETSAMON KYLÄKUNTA	48
TRIFONA.....	48
KIRKONKYLÄN KYLÄKUNTA	55
PARKKINA.	55
Parkkinan kirkot	64
NÄSYKKÄ	66
JOKIKYLÄN KYLÄKUNTA.....	68
ALALUOSTARI.....	70
YLÄLUOSTARI.....	78
MOSKOVA JA PUSKA = LAPINKYLÄ	80
SUONIKYLÄ	81
VUOREMI.....	85
KOLTTAKÖNGÄS ELI BORIS GLEB.....	88
VALASJÄRVI	94
SALMIJÄRVEN KYLÄKUNTA.....	96
SALMIJÄRVI	96
MENIKKA	101
KOLOSJOKI	102
PITKÄJÄRVEN KYLÄKUNTA	106
PITKÄJÄRVI	106
VOUVATUSJÄRVI	106
HÖYHENJÄRVEN KYLÄKUNTA	108
HÖYHENJÄRVI.....	108
KORNETTIJOKI	110
NAUTSI	111
Elinkeinotoiminta	112
Perustetut kaupungit ja muut liikkeet	112
Suomen sodissa 1939-1945 menehtyneet	116
PETSAMONI.....	119
Valokuvia ja työkarttoja Parkkinasta ja Näsykästä.....	120
Valokuvia ja karttaosa Vaitolahdesta	124
Yläluostari 2011.....	127

Lukijalle ja katselijalle

Kaikki alkoi siitä, kun kiinnostuin sukujuuristani. Ukki Josef Martin Olsen oli vanhempiensa ja sisarustensa kanssa muuttanut Norjan Vardösta (Vuoreija) Kalastajasaarentoon ensin Tsypnavolokiin 1870-luvulla ja sieltä myöhemmin Vaitolahteen. Mummo Anna Kreeta Alatalo ent. Kämärä, oli vanhempiensa ja sisarustensa kanssa muuttanut Iistä 1800-luvun lopulla Vaitolahteen. Siellä syntyi äitini Ragna v. 1908.

Sukututkija Sari Karjalaisen selvityksen mukaan isälinjani kantaisä oli Kozma Favilov s. 1692. Perhe asui v. 1762 Vienan Karjalan Kiestingin piirin Lohilahdessa. Kozman pojanpojanpojanpoika Ivan Vasiljev Kozmin (Kosmin, Kuzmin, Kusmin, Kuismin), s. 1850 Lohilahti, muutti perheineen Näsykän karjalaiskylään vuoden 1884 tienoilla. Ivanin vaimo Vasilisa Vavilova Vlasova oli syntynyt 1853-55 Lohilahdessa. Isäni Aleksei Dmitrjev Kusmin syntyi Näsykässä v. 1906.

Synnyin Näsykässä heinäkuussa 1941, joten muistikuviahan sieltä ei paljon voi olla. Koska kotona ei juurikaan puhuttu Petsamosta, iän karttuessa oli pakottava tarve selvittää asiaa.

Petsamo-Seuran avulla pääsimme alkuun. Sieltä saimme tietoa petsamolaisista ja he meistä. Saimme kutsuja vierailuun useissa kodeissa. Oli todella mielenkiintoista ja herkistävää kuulla ja tallentaa heidän muistojaan sieltä menetetystä ikuisen kaipauksen karun kauniista maasta.

Sittenpä Oulun maakunta-arkistossa kulutimme vaimoni Tertun kanssa runsaasti aikaa. Toimipaikan nimikin ehti muuttua Kansallisarkistoksi. Aineiston kuvaus oli hyvin haasteellista ilman tarkoitukseen sopivia apuvälineitä, joten karttojen mittakaavat ovat vain suuntaa antavia. Useisiin karttoihin olemme lisänneet ilmansuuntanuolen ja suurpiirteisen mittakaavan. Kuvien muokkaaminen vaati harrastelijoilta runsaasti aikaa ja pitkää pinnaa.

Sukunimet on kirjoitettu kartoissa ja arkistotiedoissa oleviin muotoihin.

Petsamo -aiheisten kirjojen tutkimisen ja arkistotietojen kokoamisen ansiosta pääsimme sopivasti alkuun. Aitoon petsamolaistunnelmaan lumouduimme valokuvien ja meille tunteella kerrottujen taianomaisten tarinoiden avulla.

Nyt näitä peruspetsamolaisten iloilla ja suruilla maustettua arkisen elämänmenon välähdyksiä, me petsamokuumeesta toipumassa olevat, rohkenemme tarjota asiasta kiinnostuneille luettavaksi ja katseltavaksi. Toivottavasti tunnelma välittyy edes jonkin verran sinullekin.

Pitkän matkan jälkeen olen vihdoinkin saanut sielulleni rauhan.

Petsamo löytyi.

Sydämelliset kiitokset jokaiselle työhömmme eri tavoin osallistuneelle, ketään erikseen mainitsematta.

Olosuhteiden pakosta jouduimme pitämään useita pitkiä taukoja, jotka olivat enemmän kuin tarpeen. Ajan myötä sinnikkyyttäkin löytyi sen verran, että työ on nyt tässä. Vihdoinkin saamme astua pitkään odotettuun tavalliseen arkeen.

Nummelassa 6.12.2020

Unto & Terttu Kusmin

Petsamokuume ajoi kylätutkimukseen

Toimittaja Heidi Pelkonen. Julkaistu Raito-lehdessä 2017. Raito on Lapin maakuntamuseon maakunnallinen museolehti.

Unto ja Terttu Kusmin ovat tutkineet Petsamon kylien asutustiloja ja asukkaita. Työ sai alkunsa petsamolais-taustaisen Unton sukututkimuksesta, jonka myötä pariskunta innostui penkomaan Petsamon historiaa laajemminkin. Arkistossa vanhojen karttojen parissa on kulunut lukemattomia tunteja. Lisäksi Kusminit ovat haastatelleet Petsamon aikaa muistavia henkilöitä. Näin on koottu arvokasta tietoa Petsamon Suomen aikaisista kylistä. Tutkimustyötä ei ole vielä julkaistu, ja julkaisutapakin on vielä avoin.

Tutkimuksen lähtökohtana oli tieto, että Unto Kusmin vanhempineen on Petsamon evakkoja. Hänen kotonaan Petsamon aikoja ei paljoa muisteltu, joten tiedot aiheesta olivatkin varsin vähäiset. "Evakkotaipaleemme kesti viisi vuotta. Ensin saavuimme Kalajoelle, sieltä Sievin Jyringin kylään ja sieltä edelleen Tervolan Ylipaakkolaan. Sitten saimme tiedon, että voimme anoa asuntoviljelystilaa Ylitornion Etelä-Portimojärveltä ja anomus hyväksyttiin. Vastavalmistunut talo navettoineen ja peltoineen odotti meitä. Poismuuttaneet olivat Karjalan evakoita. Isä meni vanhimman veljeni kanssa edeltä ja me muut lapset tulimme postiautolla äidin kanssa perässä. Voi sitä riemua, kun näin veljeni heiluttavan tien laidassa kättään merkiksi, että tässä se uusi koti on. Siellä ei todellakaan ollut ahdasta. Ja se onnenpäivä oli syyskuussa vuonna 1949. Sen päivän muistan kuin eilisen."

Unton äiti Ragna (o.s. Olsen) oli syntynyt Vaitolahdessa ja isä Aleksi Kusmin Näsykässä. Unto syntyi Näsykässä heinäkuussa 1941, saunassa ankaran ilmahyökkäyksen aikana: "Ilmatorjunta-ase tulitti hyökkääviä viholliskoneita. Äitini kertoi kieltäneensä ampujia, mutta eihän se auttanut. Kättilönä toimi isäni sisko Uljaana", Unto kertoo. "Unton sukujuurista meillä ei ollut paljonkaan tietoja, joten aloimme penkoa Unton isän sekä äidin sukuja. Ivan Vasiljev Kusmin perheineen muutti Näsykän kylään perimätiedon mukaan Vienan Karjalasta, Uhtuan Röhön kylästä, vuonna 1883 tai 1884. Perheen nuorimmat lapset syntyivät Näsykässä. Unton äidin isä oli norjalainen Josef Martin Olsen (s. 1870), ja hänen perheensä muutti Kalastajasaarentoon, ensin Tsyppnavolokiin vuonna 1877 ja ukki sieltä Vaitolahteen. Nämä tiedot keräsimme ennen 'petsamokuumeen' nousua", kertoo Terttu Kusmin. (Ks. s. 7.)

ASUTUSTILOJEN JÄLJILLE

Petsamo liitettiin Suomeen Tarton rauhansopimuksen mukaisesti lokakuussa 1920. Seuraavana vuonna maatalousministeriö teetti asutustutkimuksen, jossa selvitettiin alueen silloisia asutustiloja sekä uudisasutukseen soveltuvia alueita. Sen perusteella määrättiin asutustoiminnan väliaikaisesta hoitamisesta, kunnes Petsamon asutuslaki säädettiin 5. päivänä toukokuuta 1925. Sen nojalla valtio luovutti maita paikkakunnan entisille asukkaille ja myös uusia asutustiloja perustettiin.

Asutuslain täytäntöönpanoa varten muodostettiin toimikunta, joka kokoontui ensimmäisen kerran Salmijärvellä kesäkuussa 1925. Toimikunnan kymmenvuotisen työskentelyn tuloksena muodostettiin Petsamoon lähes seitsemäsataa tilaa, joista ns. vanhoja tiloja oli vajaa puolet. Valtaosa niistä oli pieniä, enintään 10 hehtaarin asuntotiloja. Myös suurempia viljelys-tiloja muodostettiin. Niistä osa palveli yleishyödyllisiä laitoksia, kuten sairaalaa tai koululaitosta. Lisäksi määritettiin muutamia liike- ja teollisuustontteja.

Asutustutkimuksen tuloksena syntyneet kartat muodostavat tärkeimmän lähdeaineiston Kusminien tekemässä tutkimuksessa. Urakan suuruus paljastui vasta työn edetessä.

"Oulun maakunta-arkistossa aloitimme kuvaamalla Petsamon kylien asutusaluekartat. Kuvaaminen oli haasteellista harrastelijalle ilman minkäänlaista tukitelinettä ja muitakaan apuvälineitä. Eikä se kuvien muokkaukseen varsinkaan alussa tuntunut yhtään sen helpommalta. Jos nyt aloittaisimme, sujuisi ehkä vähän helpommin. Kun saatiin vielä kirjoitettua joka kylästä asutustilan nimi sekä haltia-/hakijatiedot sähköiseen muotoon, alkoi vähitellen tuntua siltä, että kyllä tästä jotain tulee." Karttojen tietoja he täydensivät muilla lähteillä.

"Moskovan ja Puskan kylistä sekä Suonikylästä karttoja tilatietoineen emme löytäneet. Niinpä asukastiedot, joita haimme Kittilän kihlakunnan henkikirjoittajan arkistosta, sekä lisäksi Suenjelin asuinsijat - Suonikylä vuosituhannen vaihteessa - pikaopas (Matti Isotalo - Matti Sverloff - Jorma Mattson) olivat suurena apuna."

Aiempi tutkimus- ja muu Petsamo-aiheinen kirjallisuus kului myös käsissä ahkerasti. Päälähteinään Kusminit mainitsevat mm. teokset Turjanmeren maa (julk. Petsamo-Seura), Petsamo 1939-1944 (Mikko Uola), Petsamo mittaamattomien mahdollisuuksien maa (toim. Sakari Kännö) sekä Petsamo - tarua vaiko totta (Aili Pölkky). "Tuulikki Soinin kirjojen lukeminen vei niin vahvoihin tunnetiloihin, että arkisto- ja historiatiedotkin muuttuivat erittäin mielenkiintoisiksi. Samalla Soinin tekstien sisältö aukeni aivan eri tavalla."

ANTOISAT HAASTATTELUT

Petsamon aikoja muistavien henkilöiden haastattelut toivat tutkimukseen mikrohistoriallisen ulottuvuuden. Kusminit haastattelivat yhdeksää henkilöä, osaa useamman kerran. Erityisen tärkeä informantti oli Petsamon Kervannossa syntynyt Helmi Hakola, joka tiesi paljon Kalastajasaarennon asioista.

Kalastajasaarentoon liittyvä lähdeaineisto on muutoin hyvin vähäistä. Yksittäisten henkilöhaastattelujen lisäksi Kusminit vierailivat myös Tervolan Varejoen entisellä koululla kuuntelemassa sinne kokoontuneiden petsamolaistaustaisten henkilöiden muisteluksia.

"Petsamo-Seura oli tärkeä varsinkin työmme alkuvaiheessa. Sitä kautta saimme vinkkejä mahdollisista tarinankertojista ja muutamat ottivat yhteyttä meihin, kun olivat lukeneet työstämme. Jokaisesta kertomuksesta ja kirjoituksesta mielikuvamme Petsamosta on saanut aivan uusia ulottuvuuksia kartta- ja historiakirjatietojen lisänä. Valokuvat ovat olleet tässä huushollissa suuressa roolissa. Niiden avulla on monia kysymyksiä ratkottu. Jälkeenpäin ajateltuna me harrastelijat olemme heittäytyneet virran vietäväksi ja ajopuun lailla odotelleet suvantoa."

"Vieraillessamme petsamolaisten luona ei meillä ollut minkäänlaista käsikirjoitusta mukana. Annoimme enimmäkseen heidän kertoa haluamistaan muistoista. Parin henkilön luona kävimme useamman kerran, ja toisella käynnillä osasimme jo kyselläkin. Arvo Kaarniselle olemme soitelleet useita kertoja. Aina vaan hän on jaksanut ystävällisesti kertoilla jotain uutta ja mielenkiintoista. Näiden

sukulaissielujen kesken ei tarvinnut tunteitaan peitellä. Usein silmäkulmassa kimmelsi ilon tai surun kyyneleitä."

"On ollut suuri ilo käydä vielä Petsamon aikaa muistaneiden henkilöiden luona. He ovat kertoneet monia mielenkiintoisia ja uskomattomiakin tarinoita siitä ajasta. Heidän kertomustensa ansiosta mekin voimme jo kuvitella olevamme petsamolaisia, sillä meillä on nyt vahvat mielikuvat maisemista, taloista ja asukkaista."

PETSAMOON!

Tutkimusaiheena Petsamo on niin kiinnostava, että jossain vaiheessa sen pauloihin joutunut alkaa haaveilla matkasta entiseen Suomen käsivarteen. Näin kävi myös Untolle ja Tertulle.

"Petsamo-Seuran sivuilta näimme, että matkoja Petsamoon järjestetään. Oli helppo päätös lähteä mukaan, kun seutukin oli jo alkanut tuntua tutulta sukututkimuksen myötä. Vuonna 2011 lähdimme ensimmäiselle Petsamomatkallemme. Siellä oli linja-autolastillinen innokasta porukkaa tutustumassa omiin tai sukulaistensa synnyinseutuihin, tai muuten paljon puhutusta Petsamosta kiinnostuneita. Kesällä 2012 teimme jo toisen matkamme. Silloin päästiin tutustumaan Vaitolahteenkin. Olipahan mieliinpainuva reissu äitini synnyinkylään.", kiteyttää Unto tehdyistä matkoista, ja muistelee vielä: "Vaitolahden maisemassa ei näkynyt puita, mutta kullerot kukkivat suurina ja kauniina. Liekö totta vai kuvitelmaa, mutta mielestäni olivat suurimpia koskaan n ä k e m i ä n i ."

LÄHTEET

Vahtola, Jouko & Onnela, Samuli. 1999. Turjanmeren maa. Petsamon historia 1920-1944. Petsamo-Seura.

Unto ja Terttu Kusminin kanssa käydyt sähköpostikeskustelut ja -haastattelut 2017.

Unto ja Terttu Kusminin laatima julkaisematon tutkimus.

P.S. Nykyhetken tietojen valossa Unton syntymähetkellä oli ilmahälytys. Aivan kodin lähellä oli mahdollisesta hyökäyksestä ilmoittava kovaääninen sireeni.

PETSAMO

(ven. Печенга, Petšenga, koltansaameksi Peäccam, pohjoissaameksi Beahcán)

Petsamon asutushistoriasta

Petsamossa on ollut asutusta jo muinaisista ajoista lähtien. Pysyvistä asukkaista varhaisimpia olivat kolttasaamelaiset, jotka olivat asettuneet alueelle yli 1000 vuotta sitten. He olivat vaeltavia paimentolaisia, joilla oli perinteiset kesä- ja talvipaikat vuotuisen luonnonkierron mukaan, talvisin hoidettiin poroja ja metsästettiin sisämaassa ja kesäisin siirryttiin vesien ääreen kalastamaan.

Kiinteän asutuksen Petsamossa aloitti Trifon (Triifon) Petsamolaisen perustama luostari 1530-luvulla. Luostarilaitos otti koko Petsamon alueen hallintaansa ja kolttasaamelaiset menettivät itsenäisyytensä elinkeinonharjoittajina ja heistä tuli luostarin palkollisia. Perimätiedon mukaan Pekka Vesaisen sotajoukko tuhosi luostarin maan tasalle vuonna 1589. Vain muutama tuholta pelastautunut munkki asettui asumaan Petsamojoen yläjuoksulle Trifonin erakkolaan. Alueen hallinta pysyi edelleen luostarilaitoksella, jota johdettiin Kuolan luostarista. Vuonna 1697 Pietari Suuri kumosi luostarin oikeudet ja kolttasaamelaisille palautettiin kalastus- ja metsästysalueet. Vuonna 1707 rakennettiin erakkolaan pyhittäjä Trifonin hautapaikalle kirkko. Luostarilaitos lakkautettiin Petsamossa Katariina II toimesta vuonna 1764 ja se perustettiin uudelleen vasta vuonna 1882. Luostarin uudisrakentaminen aloitettiin vuonna 1887 Yläluostarista Trifonin erakkolan paikalle.

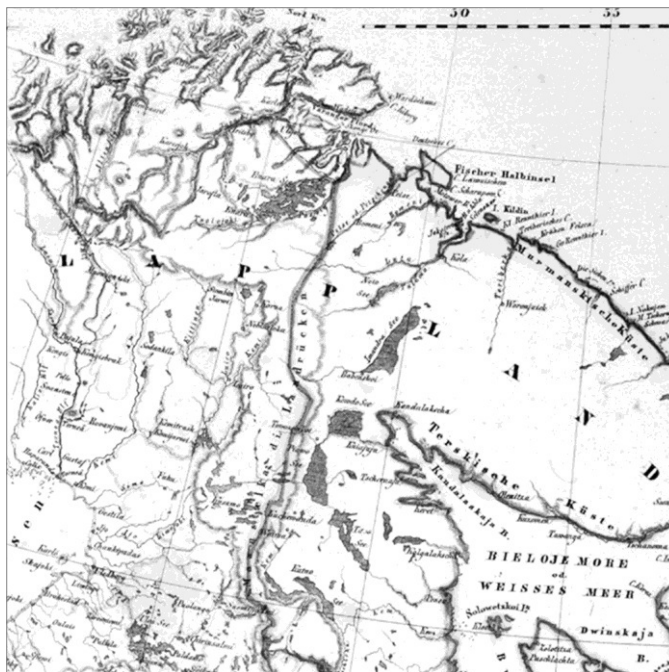
Jäämeren rikkaat kalavedet kiinnostivat laajalti ja siirtolaisia saapui Muurmannerannikolle. Varsinkin Ruijan norjalaiset ja suomalaiset kalastivat alueella. Varsinainen ryntäys alkoi 1860-luvun nälkävuosina, jolloin väkeä saapui Suomen autonomisilta alueilta muun muassa Kuusamosta sekä Vian Karjalasta karjalaisia ja Vianmeren rannikolta venäläisiä.

Pysyvän asutuksen saamiseksi alueelle annettiin vuonna 1868 keisarillinen asetus, joka suosi siirtolaisuutta ja Muurmannerannikolla muuttaneille myönnettiin erinäisiä etuja, kuten rahaa elinkeinon harjoittamiseen, asunnon tai aluksen hankkimiseen sekä vapautuksia veroista ja sotaväestä. Siirtolaiset asettuivat pääsääntöisesti asumaan yhteen kansallisuuksien ja kielen mukaisesti. Paatsjoen alueelle asettui suomalaisia kolttasaamelaisten asuinalueiden yhteyteen. Samoin Kalastajasaarento oli pääasiassa suomalaisten asuttama. Karjalaisia asui Petsamovuonon

rantakylissä, eniten Näsykässä. Kaakkurissa asui venäjänkielinen väestö, joka oli siirretty Alaluostarin alueelta luostarin ottaessa alueen hallintaansa.

Venäjän vallan aikana Petsamossa maa-alueet olivat valtion omistuksessa. Valtaamilleen alueille asukkailla oli hallintaoikeus, mutta ei omistusoikeutta.

Venäjän keisarivallan kaatuminen kevään 1917 vallankumouksessa sekä Suomen itsenäiseksi julistautuminen 6.12.1917 ja siitä seuranneesta Suomen sisällissodasta olivat Suomi ja Neuvosto-Venäjä sodassa keskenään tammikuusta 1918 alkaen. Maiden välille solmittiin rauhansopimus, Tarton rauha 14.10.1920, jossa Neuvosto-Venäjä tunnusti Suomen rajat ja sovittiin Petsamon alueen liittämisestä Suomeen. Hallinnollisesti Petsamo oli 14.2.1921 alkaen oma lääninsä.

Karta: Heinrich Berghaus ja Fredrik Handtke, 1852. Euroopan puoleinen Venäjä. Suomi 500 vuotta Euroopan kartalla. Kartan tuottaja: www.vanhakartta.fi ja Jyväskylän yliopiston julkaisuarkisto.

Petsamo liitettiin Suomeen Tarton rauhansopimuksen mukaisesti lokakuussa 1920. Seuraavana vuonna maatalousministeriö teetti asutustutkimuksen, jossa selvitettiin alueen silloisia asutusoloja sekä uudisasutukseen soveltuvia alueita. Petsamon asutuslaki säädettiin 5.5.1925. Asutuslain periaatteena oli asutuksen vakaannuttaminen muodostamalla valtion maalla olevat paikkakuntalaisten hallitsemat maa-alueet tiloiksi ja tilattoman väestön pysyväinen asuttaminen perustamalla uusia viljelys- ja asuntotiloja.

Maanmittausinsinööri Ilmari Laukkanen suoritti avustajineen alueen mittaukset ja piirsi kartat asutussuunnitelman laatimista varten.

Tähän kirjaan on koottu Unto ja Terttu Kusminin tutkimia Petsamon kylien asutustiloja ja asukkaita.

